

zdravili zmago fašizma v Italiji leta 1922. Proti politiki Nemške zveze, zlasti proti politiki njenih voditeljev iz vrst velike buržoazije, ki niso bili pripravljeni podrediti svojih gospodarskih koristi nacionalnim interesom Južnih Tirolcev, so nastopili kritiki iz vrst študentov, politiziranih skupin mladih ljudi in »ljudi iz vrst navadnega ljudstva«, kot se izraža avtor. Le-ti so se leta 1928 združili v organizaciji »Gau-Jugend-Ring«, iz katere je leta 1933 nastala Völkischer Kampfring Südtirol, nacionalno-socialistična organizacija, ki je do leta 1939 popolnoma prevzela vodstvo podtalne dejavnosti v deželi.

Weimarska republika je z vsemi silami tako moralno kot materialno pomagala južno-tirolskim Nemcem v njihovem boju za narodnostne manjšinske pravice, podpirala pa je tudi njihove zahteve po samoodločbi. Južnotirolsko vprašanje je v okviru italijansko-nemških odnosov postalo ponovno aktualno po Anschlusu Avstrije leta 1938, ko je nemško-italijanska meja dosegla Brenner. Temu je kmalu sledilo »Berlinsko soglasje«, ki je predvidelo izselitev južno-tirolskih Nemcev na področje Reicha. Leopold Steurer je govoril tudi o ekonomskih posledicah, ki bi jih prinesla izselitev Južnih Tirolcev. Gre za problematiko ponovne poselitve izpraznjenega, zlasti planinskega prostora in povrnitve vrednosti premoženja (nepremičnin).

Hitler je že v Mein Kampf, kot tudi v svoji brošuri »Die Südtirolfrage und das deutsche Bündnisproblem« (1930) ugotovil, da ne bi nemška vlada, če bi bila pod vodstvom NSDAP, nikoli postavila zahteve Italiji po reviziji državne meje na Brennerju zaradi potrebe po sodelovanju in prijateljstvu s fašistično Italijo. To je bilo potrjeno tudi leta 1931, ko so črtali iz uradnega programa NSDAP zahtevo po reviziji te meje.

Karl Stuhlpfarrer je v svojem prispevku »Južna Tirolska in druga svetovna vojna« obravnaval vprašanje opcij, glasovanja o državljanstvu Južnih Tirolcev. Le-tem so z Berlinskimi soglasjem med nemškimi nacisti in italijanskimi fašisti dali dve možnosti za rešitev njihovega manjšinskega vprašanja. Glasovali so lahko za italijansko ali nemško državljanstvo. Z glasovanjem za italijansko državljanstvo so se odločili, da bodo ostali v Italiji, s tem so se odrekli manjšinski zaščiti; z glasovanjem za nemško državljanstvo pa so pristali na izselitev na ozemlje Reicha. Ugotovil je, da je bil rezultat glasovanja o državljanstvu (84 % za Nemčijo, 14 % za Italijo) tudi rezultat dejstva, da je tistim Južnim Tirolcem, ki bi ostali v Italiji, grozila izselitev v južnejše predele Italije. V svojem prispevku se je ukvarjal tudi z vprašanjem zapletenega postopka izselitve, zlasti tistih, ki so imeli nepremičnine.

Zelo zanimivi so podatki o tem, kam naj bi izselili Južne Tirolce. Karl Stuhlpfarrer je ugotovil kot prvo možnost izselitev Južnih Tirolcev v Etiopijo, ki jo je predvidel Mussolini po napadu na to državo. Hitler je po Berlinskem soglasju predlagal najprej izselitev Južnih Tirolcev na Poljsko, nato v Alzacijo—Loreno, nato v Burgundijo in kot zadnjo možnost, tik pred zlomom Italije, na Krim.

Preseljevanje Južnih Tirolcev je bilo po zlomu Italije, septembra 1943, končano in je zajelo eno tretjino populacije, ki se je ob opcijah odločila za Nemčijo. Za slovenske zgodovinarje je zanimivo dejstvo, da so opcije in nato izselitve zajele tudi prebivalstvo Kanalske doline, ki je bilo povečini slovenskega izvora in ki so ga izselili na Koroško.

Po zlomu Italije so Nemci ob pomoči nemškega prebivalstva Južne Tirolske uspeli razorožiti italijanske divizije. Južna Tirolska je sicer formalno ostala del Mussolinijeve socialne republike, vendar je bila podrejena »gauleiterju« Petru Hoferju, ki je bil direktno podrejen Hitlerju. Italijani niso imeli nobene vloge na tem področju, tako da bi si Nemci lahko v primeru zmage v drugi svetovni vojni takoj priključili Južno Tirolsko.

Matjaž Klemenčič

Janez Stergar, **Oris zgodovine Počitniške zveze Slovenije**. Ljubljana 1978, strani 62.

»Povod za snovanje revolucionarnih organizacij med bosanskimi srednješolci (je) dal Ivan Endlicher iz Ljubljane, gimnazijski eksternist in predsednik tako imenovane Jugoslovanske počitniške zveze.« Odlomek iz poročila avstrijskih preiskovalcev v zvezi s sarajevskim atentatom o vodji ene izmed organizacij, ki so predmet avtorjevih raziskovanj, je najboljši odgovor na vprašanje o smotrnosti in potrebi tovrstnega dela. Sam naslov in tudi dejstvo, da je bila knjižica izdana ob 85-letnici organizacije, bi lahko marsikoga hitro zavedla. Upoštevati pa je treba društveni zakon iz leta 1867, ki je prepovedoval dejavnost mladinskih političnih

društev. Zato o tovrstni dejavnosti slovenske, zlasti akademske mladine zvemo lahko le preko študija delovanja njihovih »nepolitičnih« organizacij: literarnih, telovadnih, ferialnih in drugih. Vpliv političnega dogajanja na Slovenskem na mladinska počitniška društva potrjuje tudi dejstvo, da so ta do začetka strankarskega življenja enotna, potem pa se delijo na več društev z različnimi političnimi »patroni«.

Zametke organiziranega turizma slovenske mladine vidi Stergar v slovenskih akademskih društvih v obeh glavnih univerzitetnih centrih, v katerih so študirali Slovenci. Prava ferialna društva so nastala, po nekaj neuspešnih poizkusih, v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja. Kmalu so postala vodilna tista, v katerih so odločali pristaši mladinskega narodno-radikalnega gibanja. Njim je bil »turizem« ena izmed oblik vsebine: pospeševanje vsestranskega materialnega in duhovnega razvoja Slovencev ter narodnoobrambni boj. Nekaj let pozneje so mnogi sprejeli revolucionarno jugoslovansko idejo, zato so iz njihovih vrst izšli prvi politični zaporniki ob začetku prve svetovne vojne. Za počitniško gibanje po prvi vojni velja osnovna značilnost, da njegov pomen, z izjemo pri Slovencih izven kraljevine, ni v sorazmerju s predhodnim. Ferialni savez je kljub ugodnostim za potovanja, ki so bile večje kot današnje, zgubljal na pomenu, ker je vse bolj prehajal pod neposredno kontrolo režima. Vendar so bile nekatere organizacije FS zelo napredne. Tako je bilo delovanje podružnice Počitniške zveze na ptujski gimnaziji. Po vojni je bila Počitniška zveza razmeroma kasno obnovljena. Leta 1954 se je odprla tudi kmečki in delavski mladini.

Pregledne študije o razvoju slovenske mladinske počitniške dejavnosti doslej še nismo imeli. Toliko bolj moramo pohvaliti Stergarjevo delo, ki ga je sam avtor imenoval »oris«, češ da bo potrebnega še nekaj časa in dela, da bomo lahko našli in pregledali vire, ki bodo lahko osvetlili še manjkajoče strani iz razvoja počitniške zveze. Pohvalno moramo omeniti tudi zdaj že osemletno načrtno raziskovanje zgodovine mladinskega počitniškega gibanja v Komisiji za raziskave pri Izvršnem odboru Počitniške zveze Slovenije. Pozitivni rezultati so že pred nami. Opozoriti pa moramo, da bi bilo s tovrstnimi raziskavami nujno ne samo nadaljevati ampak tudi pohiteti, ker arhivsko gradivo ponekod že škartirajo (Gradec). Pomembnost mladinskega gibanja v letih pred zlomom dvojne monarhije je bila ugotovljena tudi na zadnjem mariborskem zborovanju slovenskih zgodovinarjev. Zanimivo je, da je v dobrih zadnjih sto letih slovenska mladina v vseh ključnih momentih odigrala eno izmed odločilnih vlog: leta 1848, ob zlomu »črnožolte« monarhije, v NOB. Zato so taka in podobna dela nujno potrebna.

Stane Granda

Slovenski visokošolci v boju za narodno osvoboditev in socializem, Ljubljana 1977, 217 strani.

Univerzitetna konferenca ZKS v Ljubljani je ob 40-letnici ustanovnega kongresa KPS in Titovih jubilejev izdala zbornik o naprednem študentskem gibanju. Zbornik je izšel kot deveti zvezek dokumentacije UK ZKS v Ljubljani. Vsebuje gradivo o naprednem študentskem gibanju od leta 1919. dalje. V veliki večini je bilo že objavljeno v različnih časopisih, revijah in zbornikih. Podoba je, da je uredniški odbor zbral vse, kar je bilo napisanega. Gradivo v zborniku je razdeljeno na tri razdobja. Za prvo razdobje, ki obsega čas do okupacije Jugoslavije, je krajši sestavek napisal Slavko Kremenšek. Podlaga tega sestavka je njegova knjiga »Slovensko študentsko gibanje 1919—1941«, Ljubljana, 1972. Razen tega sestavka in dveh krajših prispevkov M. Luška so objavljeni spomini udeležencev naprednega študentskega gibanja: D. Kermavnerja, I. Krefta, M. Goršiča, L. Šentjurc, J. Vilfana, S. Kraigherja, E. Muser, P. Žaucerja (prvič objavljeni), V. Krivica, J. Vipotnika, razgovor z J. Brilejem in spomini univerzitetnega vratarja T. Habeta. Za drugo razdobje, razdobje v času fašistične okupacije, je uvodni prispevek napisala A. Benedetič. Razen omenjenega prispevka so objavljeni spomini Ž. Kraigher, B. Jurce, I. Matka, D. Bravničarja, M. Osredkarja, B. Grabnarja in J. Šiške. Za razdobje socialistične graditve so spominske zapise prispevali (nekateri) sekretarji UK ZKS: R. Simoneti, S. Markič, J. Vrhunc in G. Stanič. V zborniku je objavljen tudi slavnostni govor sekretarja komiteja UK ZKS prof. dr. Iztoka Winklerja na osrednji proslavi ljubljanske univerze ob 40-letnici ustanovnega kongresa KPS in Titovih jubilejev.

Ludvik Čarni